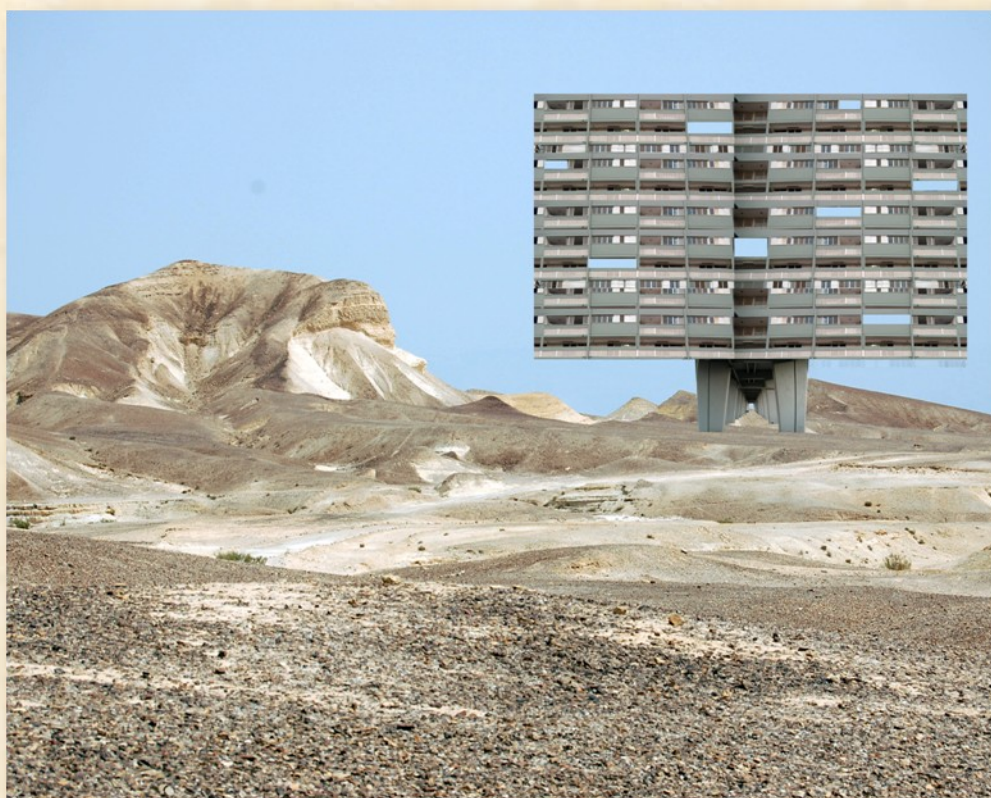

קולאז' המביע את מהותה של האדריכלות הברוטליסטית בבאר שבע ניסיון אדריכלי במדבר

שלומי ערה

דבר היו"ר

לנאמנים, הפעילים ושוחרי מורשת ושימור בדרום הארץ,

סיום שנת פעילות ופתיחתה של שנה חדשה מזמנים אותנו ל"חשבון נפש" גם בתחום המורשת והשימור. לצד מקרים בודדים של "ימים נוראים" לאתרי מורשת וארכיאולוגיה שהושחתו ונפגעו אנו יכולים לדווח כי אנו בעיצומה של "עת שערי רצון להיפתח" כלפי השימור ברשויות ומוסדות רבים באזור הדרום. מעשה השימור הולך ומתרחב בארץ בכלל ובדרום בפרט, וגופים שונים כבר עוסקים בנושא. במסגרת זו למשל, יצרנו קשרים ראשוניים עם הנהלת מחוז דרום ברשות הטבע והגנים, על מנת לבחון שיתופי פעולה בניטור והגנה על אתרי מורשת ובעיקר בשטחים הפתוחים, שהם הצד החזק יותר של רשות הטבע והגנים.

כבר הנביא ישעיהו (מא, 6) הכריז ש: "אֵישׁ אֶת רֵעֵהוּ יִעְזְרוּ וְלֹאֲחָיו יֹאמַר חֵן". כוחו של ארגון נמדד לא רק במספר החברים בו אלא אף במספר משתפי הפעולה עימו. דומני שאחד האתגרים העומדים לפתחם של גופי המורשת בדרום הארץ הוא ללמוד לעבוד יחדיו, בשיתוף פעולה הדוק ותוך כדי שמירה על צביונו של כל אחד מן הגופים.

"כוחנו באחדותינו" איננה סיסמת סרק. אני שב וקורא לחברינו להתמיד במאמץ גיוס מתנדבים ונאמנים ולהרחבת שורת המתנדבים בעם.

מאחל לכולנו שנה טובה, שנת יצירה ויצירתיות, שנת צמיחה, בניין, התחדשות ושמירה על מורשת העבר.

תחזקנה ידי העוסקים במלאכה והנאמנים המסייעים על-ידם

ד"ר אבי ששון יו"ר ועדת דרום

לציבור הנאמנים שלום

ניתן לאפיין את שנת תשע"ו, כשנת התחלות רבות, שמימשן הסופי (כך נקוה) יהיה כבר בתשע"ז. שנת העבודה החלה, כשבנובמבר (2015), נחנך פרויקט שימור והצלת בקתת אום רש רש באילת; בחודש דצמבר, נחנכה תחנת הרוח לשאיבת מים בלכיש אשר שוקמה מהיסוד; יחד עם "העמותה למורשת מלחמת העולם הראשונה בישראל", יצאו שני סיורים רכובים בעקבות מסע חטיבת גולני לכיבוש אילת ב 1949; נאמני השימור באשקלון המשיכו להוביל את נושא אמצ' בתי הספר בעיר; השתתפנו בפברואר בכנס השנתי בארות יצחק שבנגב (בקיבוץ עלומים) "הנגב קם לתחייה"; באותו חודש נחנכה "המכינה הקדם צבאית באר אורה", במתחם אשר נהרס כזכור על ידי רשות מקרקעי ישראל ב 2011; באפריל, ערכנו את יום העיון ל "70 שנה לעליית 11 הנקודות" בקיבוץ חצרים; במקביל בוצעו עבודות הצלה במתחם בית הסביל בשפיר - כעת אנו בפסק זמן עד שנקבל החלטות בנושא התשתיות במקום; תערוכה לתולדות באר שבע של נאמן השימור גואל דרורי מוצגת גם בימים אלה במתחם הקטר (תחנת הרכבת התורכית באר שבע); שבוע שימור השנה, נערך תחת הכותרת "הקהילה היהודית בבאר שבע עד מאורעות תרפ"ט (1920)", בו גילינו כי מבני תחנת הקמח ההיסטורית נותרו על כנם בעיר ההיסטורית. ניתן לשער, שבעקבות גילוי זה החליטה לא מכבר ועדת שימור של עיריית באר שבע, לצרף לרשימת השימור את מבני תחנת הקמח (ראו "נאמנגב" 13); לבקשת עיריית באר שבע, בוצע תיק תיעוד וסקר ראשוני למבנה בעיר ההיסטורית ע"י תיאטרון הפרינג' ולטובת התיאטרון; בצענו במשותף, שני סקרי שימור יישוביים במוא"ז חוף אשקלון ובמוא"ז יואב; בוצע תיק תיעוד למבנה בית העם בירוחם ותיק תיעוד למחנה מחפשי הנפט בהר אבנון (ע"י ירוחם), לקראת שיקום מבנה בית העם ופרויקט שמקדמת ירוחם ורט"ג למתחם מחנה מחפשי הנפט; כמו כן, בוצע תיק תיעוד למצפה גבולות לקראת שיקום נוסף וביצוע פרוגרמה לשדרוג תכנים באתר; תיקי תיעוד ומדידות נערכו בחצרים, בית קמה ובית בורוכוב במשמר הנגב, במסגרת הליכי השימור; אנו פעילים גם בתכנית לשימור ושיקום גבעת המיכלים בניצן (קיבוץ ניצנים ההיסטורי) יחד עם מוא"ז חוף אשקלון; תיק תיעוד וסקר הנדסי הופקו לגשר הברזל בפארק סיירת שקד, לקראת שימורו במסגרת שדרוג הפארק ע"י קק"ל ורכבת ישראל; בהכנה שני סקרים יישוביים, במוא"ז אשכול ובמוא"ז שער הנגב; חזרנו בשמחה ל"מחנה חברת האשלג בסדום", לעבודות שימור בית ההנהלה (מבנה העשוי בוץ מקומי) ולעבודות אחזקה למבנים אשר שומרו לא מכבר. כפי שנאמר - שנה עם התחלות רבות... שנה טוב!

עד כאן לקט פאה ושכחה
בברכת שנה טובה ומועדים לשמחה
יוגב עפר מנהל המחוז

"גבעת הפרוז'קטור" בקיבוץ ארז

מורשת היסטורית

מבצע יואב – טריז בית חנון, 14-15.10.1948 – 22.10.1948.

בין לוחמי הגדוד השלישי של הפלמ"ח, שיצאו אותו לילה לקרב, היו חברי וחברות הכשרת "ארז". שני לוחמים – מנחם סובול ואמנון ליבוביץ ז"ל, חברי הכשרת ארז, נפלו בקרב באדמת טרשים זו.

מקץ שנה הקימו חבריהם וחברותיהן של הנופלים, לוחמי ולוחמות הכשרת ארז, למרגלות אותם משלטים, יחד עם לוחמי הכשרת הפלמ"ח "החולשים", את קיבוץ ארז. שמותיהם של הנופלים בגבעות אלה ושמות חבריהם שנפלו בקרבות מלחמת העצמאות בגליל, בעמק הירדן ובשפלת יהודה, חקוקים על מצבת אבן, באנדרטה שהוקמה לזכרם בחצר הקיבוץ ועל פסגת אחת מגבעות הקרב. שדות וגנים מוריקים ופורחים היום, למרגלות גבעות הטרשים האלה. חיים חדשים תוססים כאן. ילדים שוחקים מתנהלים בצל הברושים, העוטפים באהבה את מצבת הזיכרון לנופלים.

טריז בית חנון היה ערוך בצורת ראש חץ, שחודו נעוץ במרחק 600 מטרים מכביש עזה – מגידל (אשקלון של היום). לוחמי פלוגה ג' של הגדוד השלישי, וחברי הכשרת ארז ביניהם, תפשו את המשלטים צפונית וצפונית מערבית לבית חנון: משלט רפי (גבעה 78), הקרוי על שמו של מפקד הפלוגה רפי גינצבורג, שנפל שם בקרב; משלט מלי (גבעה 79), ומשלט העץ (גבעה 75), אשר מורדותיו הצפוניים הם הינם גבעת הפרוז'קטור וגבעת האנדרטה.

לנעיצת טריז בית חנון היו מספר הישגים טקטיים ואסטרטגיים, אשר השפיעו על מהלך הקרבות ועל תוצאות המלחמה. כיבוש רכסי הגבעות לאורך הטרז, הטיל אימה (מוצדקת) על המפקדה המצרית, ועל כוחות האויב הפרושים לאורך שפלת החוף וכביש מגידל – בית גוברין, מפני ניתוקם ממקורות האספקה שלהם בעורף. הכוחות המצריים תקפו ללא הרף את כוחותינו בטרז, במטרה למנוע את סכנת ניתוקם. המצרים ריכזו כוחות גדולים לכיבוש משלטי הטרז מידי כוחותינו – עובדה שהקלה על כוחות אחרים של צה"ל, שפעלו בגזרות אחרות במסגרת מבצע יואב.

הכוחות המצריים ריתקו בגזרת טריז בית חנון כוח ארטילרי גדול, שעסק בהפגזת כוחותינו; כוח משוריין אשר ניסה כוחו פעמיים בהתקפות נגד, וכוח רגלים אשר ניסה לתפוס משלטים בטרז. לאחר מספר ימים של הפגזות קשות, צליפות ולחימת שריון וכוחות רגלים מצריים, בהן נפלו לוחמים מכוחותינו ורבים נפצעו – הוכרעה המערכה. המפקדה המצרית העליונה החליטה על נסיגה כללית של הכוחות המצריים משפלת החוף, מגשר עד הלום דרומה. במטרה למנוע את השליטה על הכביש, תקף בליל 17 – 18 באוקטובר כוח מצרי את מתחם משלט העץ, החולש על הכביש מקרוב (גבעה 81) וכבש אותו ואת שיפוליו הצפוניים, ובהם הגבעות המכונות היום גבעת הפרוז'קטור וגבעת האנדרטה (גבעה 60). כוחותינו כבשו מתחם זה מחדש ביום 21.10.48. מוצב נוסף ממערב לכביש, באזור דיר סונייד, נכבש אף הוא ע"י כוחותינו. כך נשלט הכביש משני עבריו, ונמנעה נסיגת הכוחות המצריים דרומה בדרך זו. בשלב זה נאלצו הכוחות המצריים להעביר את דרך נסיגתם מערבה אל חוף הים. לאורך החוף נסללה דרך מכוסה רשת, שאפשרה את המעבר.

מתוך פרוגרמת תכנית 'בין המגדלים'

חלקה של חטיבת יפתח – פלמ"ח, שתפשה את טריז בית חנון במסגרת מבצע יואב ונלחמה בו, היה רב בהכרעת המערכה - בהסרת המצור מעל הנגב ובנסיגת הכוחות המצריים מדרום הארץ לארצם. שנה חלפה לקרבות הכשרת ארז בטרזיז בית חנון ולנפילת שניים מחבריה בקרב זה. ביום 26 באוקטובר 1949, הקימו לוחמי ולוחמות הכשרות הפלמ"ח ארז והחולשים את קיבוץ ארז, בנקודת הקבע שלו, באותו מקום עצמו, בו לחמו ובו נפלו חבריהם בקרב, למרגלות גבעת הפרוז'קטור. כמה סמלי הוא הדבר - וכמה מציאותי. וכה נאמר במגילת העלייה על הקרקע:

" - - באנו אליך, אדמה, ממערכות המלחמה, ואת אדמה, בת ברית נאמנה היית לנו. בגופך הגנת עלינו מקלעי האויב, אל קרבך ספגת ברחמים את דם פצועינו, אל חיקך קיבלת את חללינו למנוחת עולמים. נשבענו לך על כן כי לא ננוח ולא נשקוט, עד כי נחזור ונפריח את שיממותיך, עד כי שוב תעטרי תפארת שדות קמה ונוי גפנים. הנה עוד מעט נחרוש על גביך את התלם הראשון, והיה תלם זה לאות ולברית בינינו, ברית עולם בין אדמת ישראל ומתיישיבה".

עודד איתן - קיבוץ ארז

"הפרוז'קטור"

עם החלטתנו לעבור לדימרה, נראה לנו ברור, כמקובל עוד מימי חומה ומגדל – שקודם כל מעמידים פרוז'קטור - כך, שעוד בנגיד כבר התחלנו לדאוג לכך. הצרה הייתה שלמדינה החדשה בת השנתיים, היה בקושי כסף לקנות אוכל, וודאי שלא חומרים מהם אפשר לבנות מגדל. זאת הייתה תקופת הצנע המפורסמת והכל היה במשורה.

המגדל בשנות ה-50

מישהו מהחברים אמר שראה על יד הכפר ברברה (היום - מבקיעים) עמוד חשמל ששרד בודד מקו המתח הגבוה שמתחו הבריטים לעזה, ופורק ע"י הערבים. זה נתן את הרעיון לאמץ את היתום, ולהתקין עליו את הפרוז'קטור. ואכן, באחד מערבי השבתות, לאחר ארוחת הערב, כשכולם בבגדי שבת, בחשכת הלילה, כדי שלא יראו אותנו (אני לא יודע ממה פחדנו - כי כביש זה היה כביש כמעט לשום מקום...)

יצאנו הרבה אנשים, כי העמוד הזה היה מברזל ואמור היה להיות כבד מאוד. המסגר - זרח, הכין את כל הציווד שכלל מיכל חמצן ומערכת שנועדה ליצר את גז הקרביד שבלעדיו אי אפשר היה להפעיל את הברנר שאתו היה אמור לחתוך את העמוד. בכדי לייצר את גז הקרביד היה מכל המיועד לכך, אליו הכניסו את אבני הקרביד, אטמו את המכל ומכל נוסף שהכיל מים וצינור עם ברז העביר מים תחת בקרה אל אבני הקרביד, הפגישה ביניהם יצרה את הגז.

כשהגענו למקום, הסתבר שמיכל גז הקרביד ריק. למזלנו,

המסגר זרח, לקח בחשבון גם את זה, והביא אתו חומר גלם לייצור הגז ופתח את המכל האטום, שבו מניחים את אבני הקרביד. כולם ניסו לעזור ואחד החברים החליט לבדוק את שעון הלחץ והדליק גפרור שיהיה אור בזמן שזרח פתח את מגוף המכל. למזלנו, מיכל הקרביד היה כמעט ריק לגמרי ומעט הגז שנשאר בו פרץ החוצה ונדלק במכת אש לא גדולה, אבל הספיקה לחרוך את קצות שיער הבלורית של זרח.

בקיצור, העמוד נחתך ונפל כפי שתוכנן, ואז העמסנו את העמוד על משאית ה"מק" הגדולה שהייתה לנו. הסתבר, שהעמוד היה ארוך יותר מהמכונית והמשקל של החלק הבולט מאחור, היה יותר כבד מהחלק שהיה עליה. אז, כל החברים התיישבו על החלק הקדמי של העמוד וזה הספיק כדי להרים את חלקו האחורי. בדרכנו לנגיד בדרכי העפר המשובשות של אותם זמנים, גרמה הנסיעה לחלק הקדמי של העמוד עליו ישבו החברים, לעלות ולרדת עם כל היושבים עליו. בקיצור, אם היה לנו אז השכל שיש לנו היום, היינו עושים זאת בשיטות הובלה אחרות.

את בניית הכלוב בראש העמוד היה אמור לבנות לייזר והוא גם זה שתכנן אותו, אך לייזר נעדר מהבית כמה ימים, ולפיכך בנה זרח את הכלוב, למגינת לבו של לייזר... לאחר בניית הכלוב העברנו את העמוד ואת הכלוב לדימרה, הפעם על שתי עגלות רתומות לטרקטור ה-D4 שהיה לנו.

העמדת העמוד נעשתה כך: את העמוד השכבנו כשתחתיתו מעוגנת על פי הבור שעליו הפרוז'קטור היה אמור לעמוד ועם כבל רתום לטרקטור משכנו את חלקו העליון של העמוד, כששתי קבוצות של חברים עם חבלים הקשורים לעמוד משני צדדיו מחזיקים בו שלא ייפול לצדדים. מה שנותר לעשות - לבטן את בסיס העמוד ולהתחבר לחשמל- והרי לכם פרוז'קטור חי ומאיר את שטח החצר ועד לגבול הגיע האור.

הייתה עוד בעיה קטנה: פנס. היה לנו אמנם פנס קטן, אך רצינו פנס גדול יותר, שאותו השגנו - עד כמה שזכור לי - עם פרוטקציה מחיל הים, בהשאלה. פנס זה, אם לא מכרו אותו לסוחר המתכות כמו שעשו לכמה אינסטרומנטים אחרים, נמצא איפה שהוא במשק.

פרט נוסף: מאחר שלא הייתה תאורה בחצר ולא היו שירותים במגורים, והחברים היו נזקקים לשירותים המרוחקים מהבתים, או כשהפרות ברחו, או לכל צורך אחר לאור בחצר, היו קוראים בצעקות למפעיל הפרוז'קטור שיאיר את השטח שבו הזדקקו לאור. כך היה הפרוז'קטור למתקן רב תכליתי: גם כדי להאיר לחברים וגם לשמש לתאורה ביטחונית.

יהודה שחור - קיבוץ ארז

תעלומה: סיפור ההתרסקות של בופייטר ד-171

לזיכרם של הטייסים דב שוגרמן וסטנלי טנדריוס ז"ל

בופייטר בשירות r.a.f הבריטי

במהלך התעניינותי בהיסטוריה של אזורנו, נודע לי סיפורם של שני טייסים אשר השתתפו בלחימה הקשה על משטרת עירק- סואידן שליד קיבוץ נגבה, במלחמת העצמאות בתש"ח, אשר נעדרים מאז ומקום קבורתם לא נודע.

ביום י"ז בתשרי תש"ט (אוקטובר 1948) יצא מטוס מסוג "בופייטר" מבסיס רמת דוד, למטרת הפצצה של משטרת עירק- סואידן של יד קיבוץ נגבה. זאת במסגרת מבצע יואב לפריצת הדרך לנגב. המטוס נפגע מאש נגד מטוסים (נ"מ) אשר ירו החיילים המצרים אשר היו מוצבים במבנה המשטרה. המטוס נפגע, המשיך לטוס ונחת באזור שטח מצרי, מצפון לכפר הערבי איסדוד, כיום- אשדוד. במקום הנקרא ואדי סוכרייר שם נצפה עולה באש ואנשים סביבו.

ב-29 באוקטובר 1948, עת נסוגו המצרים, נמצאה גופתו של ליאונרד פיצ'ט ז"ל. גופותיהם של דב שוגרמן וסטנלי אנגריוס ז"ל לא נמצאו עד היום. להלן פרטים אישיים על שני הטייסים הנעדרים:

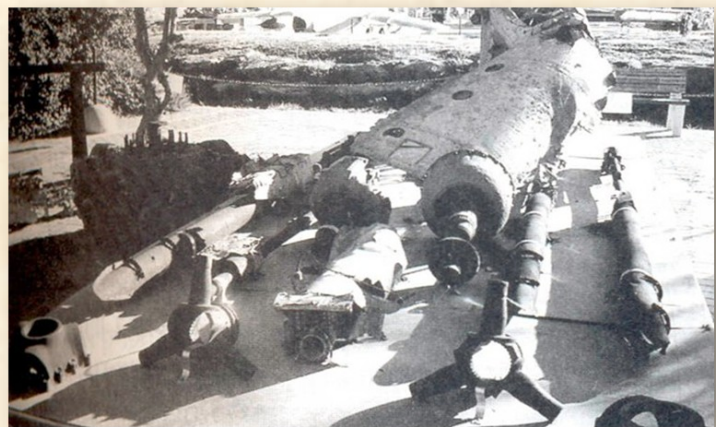
סגן דב שוגרמן, בן רוזה ואברהם, נולד בתאריך א' באדר תרפ"ג (1923) בלונדון בירת אנגליה. במלחמת העולם השנייה הצטרף לחיל האוויר הבריטי. הספיק להתחתן עם לילי. בפרוץ מלחמת העצמאות בתש"ח עלה לארץ ישראל כדי לסייע לשוב היהודי על עצמאותו והצטרף מייד לחיל האוויר.

סגן סטנלי אנדריוס, בן רבקה ויוסף, נולד בתאריך כ"ז בניסן תרפ"ג (1923) בעיר ניו-יורק שבארצות הברית. במלחמת העולם השנייה גויס לחיל האוויר של ארצות הברית. כמו חברו דב שוגרמן, עם פרוץ מלחמת העצמאות עלה ארצה והצטרף לחיל האוויר. דב וסטנלי השתתפו במספר גיחות הפצצה מוצלחות על יעדי האויב המצרי בנגב עד לאותו אירוע.

דב וסטנלי ז"ל נעדרים מאז נפגע מטוסם בתאריך י"ז בתשרי תש"ט (20.10.1948). הסברה היא שנרצחו. מאז נערכו מספר חיפושים באזור אך הנעדרים לא נמצאו.

תנופת הבנייה בחולות אשדוד גאלה את המטוס האבוד. לפני 19 שנה, בשנת 1994, נמצאו שרידי המטוס והם הועברו לתצוגה במוזיאון חיל האוויר בחצרים. הטייסים דב שוגרמן וסטנלי אנדריוס ז"ל, בני 25, לא זכו לקבר ישראל ומקום קבורתם לא נודע. יהי זכרם ברוך

ישראל זיסק - קיבוץ משואות יצחק

שרידי הבופייטר במוזיאון חיל האוויר
(בא במייל)

תחנת אל-מג'דל, לימים אשקלון

כל מי שמסתכל כיום על התחנה ההיסטורית של אשקלון מתקשה לזהות בשלושה מבנים קטנים, כל אחד מהם בשטח של כ-60-70 מ"ר - "תחנת רכבת".

תחנות הרכבת בארץ מהוות חלק בלתי נפרד מההיסטוריה הארצישראלית - התחנות התורכיות מספרות את סיפורה של ארץ ישראל כחלק מהאימפריה התורכית, הקשר שלה לדמשק וחצי האי ערב. מסילות הברזל שהניחו האנגלים מספרות את סיפור המנדט הבריטי ואם יש להן מזל, הן מספרות את תחילת הסיפור הבריטי בארץ ישראל, היינו כיבוש הארץ במלחמת העולם ה-1.

זהו הסיפור של תחנת מג'דל, לימים אשקלון, שנבנתה בשנת 1918 בעיצומה של המלחמה בין הבריטים לתורכים ולגרמנים בני בריתם, ע"י פועלי כפיה מצרים. המסילה הונחה עקב אחרי אגודל מהדרום צפונה לאורך מישור החוף וביטאה את התקדמותם במלחמה. כאשר נעצרה המלחמה והחיילים התחפרו בשוחות - נעצרה גם בניית מסילות הברזל. התמזל מזלי ומצאתי עדות של אחד מהלוחמים הבריטים המתאר כי בדצמבר 1917 הגיעה מסילת הברזל עד העיירה מג'דל.

צילום מיוני שנת 1917, מתוך ארכיון המלחמה האוסטרלי, של גדוד העבודה המצרי המניח את מסילת הברזל עבור הצבא הבריטי המתקדם צפונה במלחמת העולם הראשונה.

התחנה עצמה היתה מסוג התחנות הצנועות ושימשה את אנשי הסביבה בדרכם לעזה, העיר הגדולה ולמצרים, אותם ואת מרכולתם, פירות הדר, ענבים ועוד. התחנה היתה גם נכס אסטרטגי ושימשה את הצבא הבריטי לכל אורך הדרך, בזמן שלום ולעת מלחמה.

המבנים שנבנו בה מבטאים את הסדר הבריטי הטוב: מבנים טיפוסיים פונקציונליים, המתאימים למטרתם בדיוק, כמותם חוזרים ומופיעים בשינויים קלים ברבות מן התחנות.

אלה של אשקלון - מג'דל נבנו בין אמצע שנות ה-20 לסוף שנות ה-40 בין סוף מלחמת עולם אחת, דרך השניה וכאשר הורגש כבר סיומו של המנדט הבריטי בארץ והם מבטאים יפה את רוח המקום, הצניעות. היו אלה בדרך כלל מבני אבן וחזרתם במרחב, יחד עם שדרות האקליפטוסים האופייניות, נתנה תוקף למשהו מאוד מקומי, ישראלי, למרות שתוכננו והוקמו ע"י האנגלים. יתכן שהם, כזרים מובהקים, ידעו לזהות בחושיהם את רוח המקום. מעניין להשוות את תחנות הרכבת שהקימו בארץ עם אלה שהקימו בהודו באותה התקופה ובמקביל.

מיקום תחנות הרכבת בארץ לא תוכנן עבור האוכלוסיה האזרחית, אלא לצרכים אסטרטגיים של שינוע חיילים ואספקה ולאור זאת ריחוקם ממרכזי אוכלוסיה הוא מובן וברור. לאחר מלחמת העצמאות וקום המדינה, שכך שאון הנוסעים בתחנה והיא שימשה שנים מפעלי תעשייה, פרדסנים ואורזי תפוחי זהב ליצוא. העיר אשקלון התפתחה במשך השנים והחלה להתקרב לתחנת הרכבת. בין השנים 6-2002 הוקמה תחנת הנוסעים החדשה עד שנפתחה לציבור בשנת 2006.

לצורך הקמת התחנה נהרסה התחנה החדשה (שנבנתה בשנת 1982), נעקרו האקליפטוסים, פורקה סככת פרי ההדר. כל שנותר הם שלושה מבנים, שמספרים את סיפורה של המלחמה העולמית הראשונה, של הבריטים שהקימו את התחנה והניחו את הפסים תוך כדי שכבשו את הארץ ואת הסיפור שלנו כולו.

שלבי התפתחות תחנת אל-מג'דל

החלוקה לשלבי התפתחות תחנת הרכבת באל-מג'דל-אשקלון נובעת בעיקר מהמאורעות ההיסטוריים, כפי שעיצבו את הסביבה והתחנה איתה ומהתפתחות אזור אשקלון לאחר קום המדינה. התחנה הוקמה בזמן המלחמה מול התורכים, לפני הכרעתה ולפני תחילת המנדט הבריטי בא"י, מסיבות צבאיות-אסטרטגיות. שני פרקי תולדותיה העיקריים הינם האחד תחת שלטון

מבנה תחנת הרכבת באל-מג'דל (המוקדם) לאחר שריפתו בשנת 1939

המנדט הבריטי והשני לאחר קום מדינת ישראל. החלוקה לשלבים כאן נעשתה בהתאם לממצאים ההיסטוריים בנוגע לשינויים שפקדו את התחנה.

1918-20 שלב ראשון – מלחמת העולם ה-1

תחנה צבאית. אין עדויות למבני קבע במקום לפני אמצע שנות ה-20 צילומי אוויר מראים רכבות וכלים צבאיים לאורך המסילה ובמפות אין סימון לתחנה.

1920-36/39 שלב שני – מסילת הברזל הפכה למסילה אזרחית בשנת 1920

הקו משמש לנסיעה למצרים וליצוא תוצרת חקלאית. נבנים מספר מבנים, חלקם קיים עד היום. התחנה משמשת ליצוא תוצרת חקלאית למצרים מאזור אל-מג'דל. באביב 1939 נזרק בקבוק תבערה על מבנה התחנה והוא נשרף. התחנה נסגרה לפרק זמן לא ברור ורכבות למצרים החלו לנסוע רק פעם ביומיים ולא פעם ביום. בצילומים משנות "המרד הערבי הגדול" 1936-39 נראים סיורים בריטיים לשמירה על מסילת הברזל, שהיתה נתונה בסכנה של חבלות מצד ערביי הסביבה.

מבנה מגורי הקוון נבנה בשנת 1926
צילום ענת אסתרליס

1939-1951 שלב שלישי – מלחמת העולם ה-II

התחנה שופצה ונוספו לה בנינים. בין העדויות המצולמות לפעילותה - צילומי כוחות בריטיים, בעיקר יחידות

אוסטרליות - בדרכם למלחמה במצרים. ללא שינויים משמעותיים עד לפרוץ מלחמת העצמאות אז הושבת הקו ונותר מושבת עד לשנת 1951 לאחר מלחמת העצמאות אוחד הכפר אל מג'דל עם היישוב היהודי הסמוך אשקלון.

צילום משנת 1938 המופיע באוסף כ"תחנת רכבת עזה". עקב הקירבה לאל-מג'דל, יתכן כי מדובר בתחנת מג'דל ובסככת ההדרים שבה. ההשערה מתבססת גם על מבני התחנה ברקע בצילום זה. סככות ההדרים היו ברובן זהות זו לזו ברחבי הארץ.

1951-2002/6 שלב רביעי – התחנה משמשת לתנועת רכבות משא

נבנית שלוחה למפעל "יובל גד" הסמוך לתחנה. המפעל מייצר אלמנטים לבניה טרומית הנדרשים בתקופה זו של בניה מואצת של מגורים ציבוריים לעולים המגיעים לארץ. האזור סביב לתחנת הרכבת הופך לאזור תעשייה עקב מיקומו מחוץ לעיר והשרות הניתן לו ע"י רכבות משא. בתחנה עמדה עדיין סככת פרי ההדר לאריזת הפרי ושילוחו ברכבת, כפי שהיה גם בתחנות רכבת אחרות, כגון בנימינה וחדרה. בין השנים 2002 ל-2004 נעשתה עבודת התכנון וההקמה של התחנה החדשה ופירוק מבנים קיימים, כגון תחנת הרכבת המאוחרת במקום. התחנה נפתחה לנוסעים בשנת 2006.

2006 ועד היום שלב חמישי – חידוש קו הנוסעים לאשקלון

חידוש הקו מאזור ראש העין ולוד לכיוון רחובות, אשדוד ואשקלון, בהמשך להרחבת פעילותה של רכבת ישראל בנושא של רכבות נוסעים לכיוון דרום: החלטה על בניית קו כפול חדש בין אשדוד לאשקלון עם שתי תחנות משודרגות, התקבלה בשנת 2002 ובנייתה החלה בשנת 2004 במהלך הבנייה נהרס בניין התחנה הישנה (התפעולית) ובמקומה נבנה מתקן שליטה ובקרה. תחנת אשקלון נפתחה לנוסעים בשנת 2006. המשך הקו דרומה -הקמת הקו בקטע אשקלון - נתיבות החלה בשנת 2009 והסתיימה בשנת 2015 והפיתוח נמשך.

המבנה המודרני של תחנת אשקלון שנבנה בשנת 1982
נהרס בשנת 2002

מקור: ארכיון רכבת ישראל

עקב הצורך בטיפול בקרונות הרכבת אותר בתחנת הרכבת אשקלון שטח פוטנציאלי להקמת דיפו (אתר לאחסנה, לטיפול ולתפעול בציוד על המסילה). המסילות המתוכננות לצורך מעבר הקרונות לטיפול בדיפו עוברות קרוב מאוד או על גבי המבנים ההיסטוריים. לפיכך קם הצורך לתעד מבנים אלה על מנת לקבל החלטה תכנונית לגבי המשך התכנון במקום.

סיכום

שלושת המבנים שנותרו מתחנת הרכבת ההיסטורית המקורית של מגידל- כיום אשקלון מגלמים בתוכם את סיפור הקמתה של התחנה בזמן הלחימה הבריטית והתקדמותם צפונה במלחמת העולם ה-1 ואת השינויים שזו גרמה, חלקם חיוביים (הצהרת בלפור) בארץ ובעולם. למקום ערך קיבוצי עקב חלקו במערך הלינארי של מסילת הברזל בקו קנטרה-חיפה, מערך בעל מאפיינים ייחודיים ומופע חשוב בהיסטוריה ובנוף הארצישראלי. מומלץ לשמר את מבני התחנה, להשלים ולשתול מחדש שדרת עצים כפי שהיתה במקום בעבר (במיני עצים מתאימים כפי שצוין קודם), ואף ליצור קשר עם אתרי ההנצחה של הצבא הבריטי הרלוונטיים לשיתופם בשימור ושיקום המקום, גם כמחוז זכרון וגם כמקום שממשיך לפעול ולהכיל פעילות אנושית, כחלק מתחנת הרכבת של אשקלון.

**על פי תיק תיעוד לתחנת הרכבת ההיסטורית באשקלון
ביצוע אדר' ענת אסתרליס**

מכת שמש

באר שבע ה"עתיקה" (שהוקמה ב 1900) זוכה למלוא תשומת לב המשמרים בעיר ובצדק. אין הרבה ערים ישראליות, שכמעט ונבנו מחדש, שיש בהן גרעין ישן מימי התורכים. אין שום עיר שהגרעין הישן שבה מתוכנן על ידי מהנדסים ומסורגל כעיר העתיקה באר שבע. ברור לחלוטין כי חשיבות השימור של העיר העתיקה הוא נר לרגלי נאמני השימור. יחד עם זאת, רובה המכריע של באר שבע התפתח לאחר קום המדינה. האם חלקים אלו אינם ראויים לשימור? האם אין בהם ערכים יוצאי דופן?

באר שבע היא עיר מתוכננת לעילא ולעילא. כפי שתוכננה "מגבוה" בימי התורכים, כך היא תוכננה "מגבוה" בימי

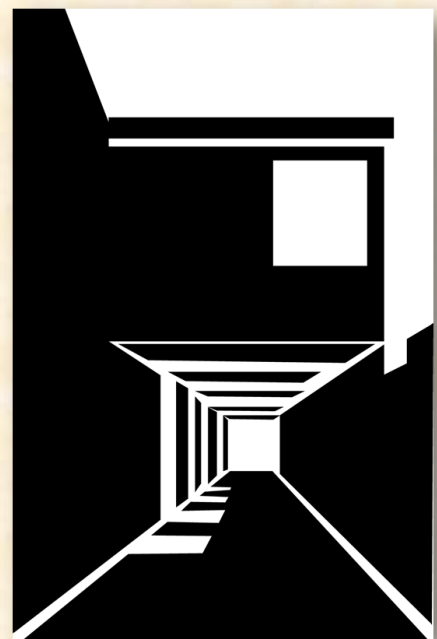
מדינת ישראל. במקרה דנן - על ידי אגף התכנון הממלכתי ועל ידי משרד השיכון. שכונותיה - כולל החדשות כנווה זאב וכרמות - הוזמנו על יד משרד השיכון. תושביה הראשונים - הובאו אליה על ידי המדינה. גם מוסדות הציבור שבה נבנו על ידי המדינה. באר שבע אם כן היא עיר שנוצרה והתפתחה על ידי המדינה ולא על ידי תהליכים טבעיים. רבים רואים בכך את חולשתה. אולם, בצד אותה חולשה - ויותר נכון בגללה - לבאר שבע יש ייחוד שאין לערים אחרות: היותה עיר ממלכתית. כלומר: עיר שהממלכה בנתה, ולכן יכולה להיות דוגמא לתכנון ממלכתי לאורך הדורות. מאמר זה מבקש לראות בייחודיות הממלכתית הזו פתח ליצירה ולגאווה וכמובן - לפעולות שימור וטיפוח.

יעל איצקין: אדם וצל במרכז הנגב בתכנון כרמי - מלצר - כרמי

בכל הנוגע

לארכיטקטורה, מתייחדת באר שבע באדריכלות ברוטליסטית של מבני הציבור. המילה ברוטליזם עשויה להרתיע בשל הקשר המילולי ל"ברוטלי", אולם לא זו הכוונה. במקרה דנן מדובר באתיקה אדריכלית שהתפתחה בשנות החמישים והשישים. "ברוט" בצרפתית משמעו גולמי, וזו היתה גם כוונת האדריכלים. הם ביקשו לחזור למרכיבים אותנטיים, לאחר הטראומה של מלחמת העולם שנייה. קרי: לפתח אדריכלות שתחצין את ה"אמת" שלה: את המבניות, את החומריות ואת השימושים והתנועה. אדריכלות שתהא מחוברת למקום ולא לאידיאלים. אדריכלות "אותנטית". זכתה באר שבע, והמדינה שבנתה בה את מוסדות הציבור - עודדה בעיר אדריכלות ברוטליסטית ברמה בינלאומית. האדריכלים, שהוזמנו על יד המדינה, ידעו כי יצירותיהם לא צריכות להימכר בשוק הפרטי, ולכן אינן צריכות להיות "חביבות", "מתקנות" או סתם בנאליות.

עמרי עוז אמר: איור מופשט של אחת הסמטאות במרקם "השטיח" בשכונה ה' לדוגמא בתכנון חבקין וזולוטוב.

האדריכלים הרשו לעצמם ליצור על פי צו מצפונם והתוצאות מדברות בעד עצמן. המבנים הראשונים של קמפוס האוניברסיטה, מבנים רבים בבית חולים סורוקה, בית יד לבנים, בית העירייה, בית הכנסת הבבלי, הקונסרבטוריון ומגדל המגרות - כולם ועוד הם יצירות ברוטליסטיות.

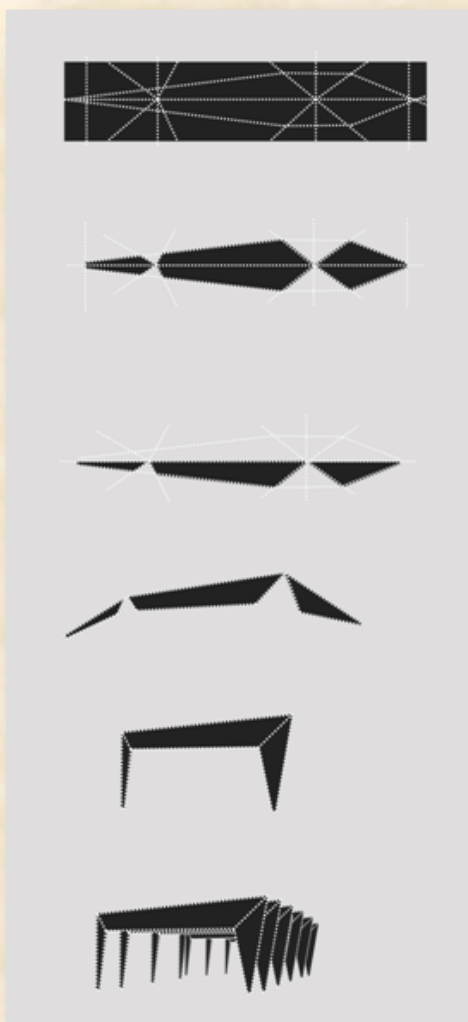
האם באר שבע מחבקת את הייחוד האדריכלי שלה? - למרבה הצער כמעט שלא. זולת כנס בודד בשנת 2013 - לא נעשו פעולות נוספות, אולם התשתית קיימת.

קולנוע אורות בתכנון רכטר-רכטר
אלי סינגלובסקי

בשנת 1912 הוקם על ידי הדס שדר ועמרי עוז אמר אתר אינטרנט המוקדש לנושא הברוטליזם בכלל תוך התמקדות בבאר שבע. עמרי עוז אמר הדריך מטעמו ובהתנדבות סיורים לאתרים ברוטליסטים בבאר שבע. בשנת 2014 נערכו שתי תערוכות בנושא, שתיהן בתל אביב (ולא הועברו לבאר שבע למרות כל המאמצים!). בשנת 2014 יצא מדריך ל"אדריכלות ברוטליסטית וניאו ברוטליסטית בבאר שבע" בכתובת הדס שדר ובהוצאת מרכז הבאהאוס. בשנת 2016 יצא הספר "מכת שמש: בנייה ברוטליסטית בבאר שבע - עיון מחודש באדריכלות הממלכתית" בעריכת הדס שדר ובהוצאת יד בן צבי - הוצאה ממלכתית המוציאה ספרי מורשת. בלשון אחרת, מחוץ לבאר שבע ברור וידוע כי באר שבע מיוחדת ומרתקת. הגיע הזמן כי גם באר שבע תתגאה בכתר הזה המונח על ראשה.

הספר "מכת שמש" מאגד טקסטים וחומרים גרפיים ייחודיים. הספר מכיל הסבר על מהות הברוטליזם בכלל, הברוטליזם הישראלי והברוטליזם הבאר שבעי בפרט. הספר מכיל גם זיכרונות ילדות ופרשנות מאוחרת של החוויה לגדול בעיר מדברית, עם אדריכלות יוצאת דופן וניסיונית. אולם מעבר לטקסטים, הספר ויזואלי מאוד. הוא מכיל קטלוג אייקוני ומופשט של המבנים וניתוחים גרפיים של המהות האדריכלית שלהם. הספר מכיל חומרים ארכיוניים אך בייחוד צילומים עכשוויים של צלמים אומנים.

ניתוח מבני של קולנוע אורות כיצירת אוריגמי
עומרי עוז אמר

הספר "מכת שמש" מאגד טקסטים וחומרים גרפיים ייחודיים. הספר מכיל הסבר על מהות הברוטליזם בכלל, הברוטליזם הישראלי והברוטליזם הבאר שבעי בפרט. הספר מכיל גם זיכרונות ילדות ופרשנות מאוחרת של החוויה לגדול בעיר מדברית, עם אדריכלות יוצאת דופן וניסיונית. אולם מעבר לטקסטים, הספר ויזואלי מאוד. הוא מכיל קטלוג אייקוני ומופשט של המבנים וניתוחים גרפיים של המהות האדריכלית שלהם. הספר מכיל חומרים ארכיוניים אך בייחוד צילומים עכשוויים של צלמים אומנים. צילומים אלו מראים את ריבוי הפנים של האדריכלות הברוטליסטית: מצד אחד הרואיות של אדריכלות יוצאת מן הכלל ומצד שני תחושות התושבים, שחשים את כובד הבטון, אפרוריותו ומימדיו הגדולים מדי, לעיתים.

ספר זה הוא קריאת כיוון נוספת לעבר באר שבע: באר שבע יכולה להמציא את עצמה מחדש בכל עת: כעיר סייבר, כעיר ההזדמנויות, כעיר המזרקות... אבל עבר - יש רק אחד. ונכון לחבק ולהוקיר אותו. ובייחוד: להתגאות. באר שבע היא בירת הברוטליזם הישראלי.

אדר' ד"ר הדס שדר

שותפים ליצירה ולהפקת הספר

"מכת שמש": הדס שדר, עמרי עוז
אמר, חיים יעקובי, ערן טמיר טאויל, אלי
סינגלובסקי, גבריאל בן נאים, יעל איצקין,
שלומי ערה, דפנה ברגר שפרלינג, שרון
יוקב.
עריכה גרפית: דינה שוהם

כריכת הספר "מכת שמש"
צילום העטיפה: גבריאל בן נאים

"מכון המים" בבאר-טוביה

משפחה בקרית-גת, אשר קנתה כספת ישנה מתושב באר-טוביה (שמו אינו ידוע), הופתעה לגלות בתוכה מסמכים ותמונות, המתעדות את קורות "מכון המים" של באר-טוביה. כשהוקמה המושבה באר-טוביה בערב יום-כפור תרמ"ח, 1887, הובאו המים בחביות מהכפר סאופיר א-שמאליה (הצפוני-על נחל גוברין, קרוב לכפר-ורבורג היום). בשנה שאחרי-כן, 1888, נחפרה הבאר הראשונה בכספי הברון רוטשילד בקצה המושבה (בתוך ה"מרכז-מזון" של היום, בקצה המערבי של המושב). הבאר שימשה את המושבה עד חורבנה בחודש אב תרפ"ט, אוגוסט 1929. יחד עם הרס בתי-המושבה, סתמו הערבים את הבאר. המתישבים שבאו למקום כמה חודשים אחרי-כן, י"א אדר תר"ץ, מרץ 1930, כדי להקים מחדש את הנקודה כמושב-עובדים, חפרו ושיקמו את הבאר. עד שהבאר החלה לתפקד קבלו מי-שתייה ממוכתר הכפר סאופיר הסמוך. המוכתר סירב לקחת כסף תמורת המים והמתישבים "נאלצו" לתת לו מתנות במקום הכסף. לאחר מספר פעמים נשבר להם לחפש עבורו מתנות והם התעקשו לשלם. בתקופת המושבה ותחילת המושב, ההשקיה נעשתה בהצפת החלקות, עבודה בטוריה ויצירת "צלחות" סביב העצים. "מכון-המים" הוקם בשנה השנייה להקמת המושב (ב-1931), תפקידו היה לרכז את אספקת המים לבתים ולחקלאות. "המכון" דאג לאספקה סדירה של המים, שיהיו בלחץ מתאים לאמצעי-ההשקיה שהתפתחו ויוצרו במקום. נחפרו 5 בארות, נקנו מכונות-שאיבה למים, נפרשה רשת צנורות לבתים ולמשקים. על קורות מכון המים, האנשים שעבדו, שיטות ההשקיה והתפתחותן, אפשר ללמוד מחיבורו (בחרוזים) של גדעון צור (נכתב 1968):

בפרדס היא פתחה צלחות לעצים
היא חפרה תעלות וסתמה הפרצים
מלפפונים השקתה וכוונה את המים
בקצור זהו כלי תאוה לעינים.....

"מי ימנה ויספור כאן שיטות השקיה
שעברו פה אחת אחרי השניה,
קודם כל היתה טוריה
(כלי חביב דרך אגב)
היא את כל הגוף הניעה
ודאגה ביחוד לגב.

באר המושבה

בשנה השלישית נחפרו עוד 3 בארות, אשר חלקן שימשו כעמדות הגנה בקצות הישוב. (עמדת-באר כזאת, באר מס' 5, ניצבת בכניסה המזרחית למושב משנת 1947).

בשנת 1937 נבנה מגדל-מים אשר נחנך ב"חג-המים" ברוב-עם. המגדל הכיל 1,000 קוב מים, מנוע של 70 כ"ס, תוכנן ע"י המהנדס זיידנר (חברו של הרצל).

השכלול הראשון של "המכון" היה צנורות מתכת בין החלקות במקום התעלות הפתוחות. בהמשך חוברו ברזים (שיברים/שטוצרים) לפתחי הצנורות.

אח"כ הגיעו ממטרות-סביבון מתוצרת "לגו" או "טל ומטר" מגבעת-ברנר.

השכלול הבא היה ממטרות-"תותח" לחצי-דונם (מספר מועט).

"מכון-המים" רכש ממפעל "טל ומטר" "טיינרים"/"סקינרים", צינור עם חורים-דיזות משפריצי מים. בהמשך נכנסו הממטרות לסוגיהן, ולבסוף צנורות-הטפטוף מפלסטיק.

המושב המתחדש הוקם על גבעה מול המושבה הישנה, והיו בתים יותר נמוכים (רחוב מרחביה). לא פעם סבלו הגבוהים מחוסר אספקת המים בגלל בעיית לחצים בצנרת. רוב השדות היו לכיוון מערב (כפר-ורבורג). בצד המזרחי השתרע יער אקליפטוסים שניטע כמה שנים קודם "יער השדים" (מושב אורות היום) עד הכפר קסטינה (בית הקברות כפר-אחים).

במאמר של שלמה (סשה) בורשטיין: "בארות חפרנו..." מספר סשה על התפתחות "מכון המים".

"...הבאר השלישית (ע"י הדואר) היתה פאר הבארות של באר-טוביה. קו החשמל הוארך מגדרה עד באר-טוביה והמנוע היה חשמלי.

מאורעות 1936-9 הפריעו להתפתחות המושב. ב-10/9/1938 הותקפו עובדי חברת-החשמל ונוטרים בזמן שתקנו את הקו ליד מסמיה. 2 עובדים ו-6 נוטרים נהרגו בהתקפת הכפריים מהאזור (ישנה אנדרטה ליד צומת ראם). עד מלחמת העצמאות נעקרו פרדסים שהיו הגידול העקרי (כ-8 דונם למשק) והמשקים החלו לגדל פרות לחלב. בשוק ההשקיה החלו להופיע "סקינרים וטיינרים" (צנורות עם פיות לכל ארכם) שיוצרו במכון המים.

במלחמת העצמאות הופצה באר-טוביה ע"י המצרים וערביי מסמיה הרסו את קו החשמל. כדי לספק מים הופעל מנוע דיזל של באר מס' 4.

כשפרצו קרבות מלחמת-העצמאות, הקים ד"ר וולף מרפאה בבאר-טוביה בבנין "מכון-המים" ובו מקום וצוות לקליטת הפצועים. מול המרפאה היה מקלט ובו 20 מיטות עץ מדורגות שבהן השכיבו את הפצועים. במרפאה טיפלו בפצועים מהקרבות בכל האזור (בית-החולים הקרוב ביותר היה ברחובות, מרחק 25 ק"מ). לאחר סיום המלחמה, קמו מושבים על חורבות הכפרים. באר 5 סיפקה מים לכפר-אחים, מסמיה א' (משמיע-שלום ?) ומסמיה ב' (תלמי-יחיאל).

בשנות ה-60 הוקמה בריכת-ענק ע"י באר 6 והשטחים הוגדלו.

היום פועלות במושב 7 בארות. אשר חלקן סובלות מהמלחה כמו רוב אזור השפלה.

יובל נבו - עין צורים

מתקן השאיבה בבאר

אתר נעלם

בית העם ירוחם

בית העם, המכונה גם בית התרבות, נבנה ב-1957 על-ידי רשות הפיתוח. הוא נבנה במרכז העיירה, על רחוב צבי בורנשטיין שהיה מכונה אז "רחוב מס' 1". בסמיכות לבית התרבות היו, או נבנו בהמשך מספר רב של מוסדות ציבור וביילוי נוספים בהם: בית הדואר, בניין המועצה המקומית, בית המועצה הדתית, מועדון נוער, לשכת העבודה, הקולנוע ועוד. בית התרבות פעל באמצעות מועצת הפועלים של העיר.

החל מ-1966 בית התרבות נרשם בבעלות הועד הפועל של ההסתדרות הכללית. בסקר רמת הפיתוח לעיר שנערך ב-1969 תואר, כי מועצת הפועלים הינה בעלת המבנה ומפעילה אותו בשיתוף תקציבי חלקי של המועצה המקומית המקציבה 50 ל"י לחודש לעובד ניקיון במשרה חלקית. מצב אחזקתו נכון ל-1969 -הוגדר כתקין.

המבנה פעל בממוצע ארבעה ימים בשבוע שימש גם כאולם שמחות מכיוון שלא היה אז אולם אירועים בירוחם וחתונות רבות התקיימו במקום, מצוין בדו"ח שאירועים אלו הפריעו לקיום הפעילות התקינה של

בית העם כיום

בית התרבות. בנוסף לכך התקיימו שם נשפים, אספות, פעולות הסברה, הצגות ועוד. בתכנית הפיתוח משנה זו צוין, כי קיים בית תרבות אחד ליד מועצת הפועלים. המלצות התכנית קבעו כי חסרים במבנה שלושה חדרי פעילות עם זאת, תקופת השימוש האינטנסיבי באולם לא ארכה זמן רב. זאת מכיוון שב-1970 נבנה היכל התרבות החדש של ירוחם.

בעקבות כך עברו אליו רוב פונקציות התרבות למיניהם, בהם ספריה עירונית, מועדון לקשישים, מועדון חיילים, קונסרבטוריון וחוגים שונים וירד קרנו של המבנה הישן. בסקר הפיתוח שנערך לעיר ב-1974 מצוין, כי "עם הקמת המרכז הקהילתי, נפתרו רוב בעיות מיקום פעילויות התרבות והבידור למבוגרים בירוחם והמבנה החדש עונה ואף על המכסה הקיימת לישוב כירוחם". בדו"ח צוין כי כבר בשנה זו חדל בית התרבות הישן לפעול כבית תרבות.

במשך עשרות השנים הבאות בית התרבות שינה את ייעודו מספר פעמים, בין היתר כמועדון גמלאים וחנוות "קל וחומר" לחומרי בניין וחנוות "הכל לבית של בטיטו". בשנות ה-80 נקרא המקום "מועדון צוותא ירוחם". בין השנים 1987 ל-1991 פעל ברחבה שמחוץ לבית התרבות רחבת החלקה שנתרמה ע"י גיורא אקרשטיין, בסיועו של דוד מסיקה ז"ל, שהיה מזכיר מועצת הפועלים של ירוחם. המקום כונה

"ה"סקטלנד". לפני מספר שנים

הוחלט להשמיש את המבנה

ולהחזירו לשימוש תרבותי

קהילתי. המבנה עובר שיקום

ולאחרונה החל לפעול בו מיזם

טרמינל עיצוב ירוחם בחסות מפעל

הפיס.

שחזור מראה בית העם

מתוך תיק תיעוד בית העם ירוחם

אדריכל תיעוד משה שפירא

בית-ספר מצייר

אשקלון היא עיר בת יותר מארבעת אלפים שנים, רבת נופים, הכוללת אתרים מרצף התקופות ההיסטוריות ומהווה "מעבדה גיאוגרפית-היסטורית" ו"מוזיאון פתוח". אתרים ארכיאולוגיים נסתרים שאנו יודעים עליהם מהספרות ממתנינים לחשיפה, אט אט גם נחשפים בחפירות הצלה שעורכת מדי-פעם רשות העתיקות. ממצאים מחיי היום-יום המתגלים בחפירות אלה ומלמדים על מורשתה הכלכלית, התרבותית והחברתית של אשקלון, כמו אלה שניהל לאחרונה הארכיאולוג אמיר גולני בחפירות באפרידר, באתר מתקופת הברונזה התיכונה (המאה ה-18 לפנה"ס). מתקופות קדומות אלה ואילך חשופים כיום אתרים ארכיאולוגיים בתל אשקלון מתקופת הפלשתים, מהתקופה הפרסית וכמובן מן התקופות הרומית והביזנטית בה הגיעה אשקלון לשיא גודלה והתפתחותה. כנסיות, קברים רומים, קברים מוסלמים, שרידי בתי אחוזה ביזנטיים פזורים ברחבי העיר ולהם נוספו האתרים ההיסטוריים בעיר שמחוץ לחומות, אתרים שהתפתחו מאז נהרסה אשקלון העתיקה במאה ה-13 לסה"נ.

אשקלון נתייחדה גם במגוון נופי ייחודי: חוף ים, מצוק כורכר, חוליות, צמחיית חולות וצמחייה היסטורית. כל אלה שלובים בנופיה וחלקם מוזכרים בספרות הנוסעים מימי הביניים. תנאי הקרקע, קרבת מי-התהום, והאקלים הפכו את העיר לגן פורח בכל תולדותיה. ולכל אלה נוספו סיפורי הראשונים, שבנו את העיר ופיתחו אותה עד להיותה עיר ואם בישראל. והסיפורים נותרו: סיפורי המעברות, סיפורי ראשית החינוך, התעשייה והמלאכה, הבריאות, המלונאות והתחבורה. איתם אנו מתמודדים בכל המסגרות.

מגדל מים, עיר היסטורית מגדל

את התפקיד לשמר את מורשתה התרבותית וההיסטורית של אשקלון הפקדנו בשלב זה, בידי בני הנוער. אשקלון הייתה מחלוצות שילוב בני נוער בשימור אתריה ההיסטוריים, שילוב שהתבטא בתכנית לימודים מובנית שנתית רב-שנתית, מלווה בחסות אקדמית של כותבי מאמר זה. המטרה הייתה לשלב את התלמידים בפעילויות שימור בצד הקדשת שעות לימוד להכרת תולדותיה של אשקלון ומורשתה התרבותית.

מלכתחילה הושם דגש על פעילויות המשולבות בעבודות חקר בכלים אקדמאיים. המיזם התרכז לא רק בשימור אתרים בנויים, אלא התפרס לכל רוחב היריעה של המורשת התרבותית לצד זו הבנויה. אשקלון

נתברכה בערכי-נוף וטבע ייחודיים, באישים רבי-מעש שבנו אותה, בעבר בן אלפי שנים, שרוב אוצרותיו טרם נחשפו.

בתשע"א נפתח בית-הספר החדש מקיף ה', "דרכא", עם שבע כתות ז'. מנהלת בית-הספר דליה רחמים, החליטה למתג את בית-הספר כמאמץ אתרים היסטוריים ופועל למעורבות קהילתית.

בית אמידים, עיר היסטורית מגדל

המוטיב המרכזי הוא : אימוץ אתר היסטורי המורכב מלמידה, פעילות והפצת הידע הנצבר. עם הזמן הצטרפו שלושה בתי-ספר נוספים כשכל אחד מהם עוסק בפן אחר של חקר ושימור מורשת העיר. מקיף ה' נותר החלוץ ורב-המעש מכולם. בין יתר מיזמיו טיפוח וחקר חלקה היסטורית בגן לאומי אשקלון, עיסוק בשימור אתרים ולכל אלה נוסף מיזם חדש בשנת הלימודים תשע"ה : ציור אתריה של אשקלון. בהדרגה שלושת המורות לאמנות : ורד אלמוג, מלי ממון ואילה מצגר, נחשפו תלמידי המגמה לאמנות בבית-הספר לאתריה ההיסטוריים הציוריים של שכונת מגדל. לאחר שלמדו את תולדות השכונה הם סיירו בליווי הכותבים בעיר, התרשמו מיופיים של הבתים והסמטאות, שכל אחד מהם בעל ייחוד ארכיטקטוני וציורי. הם רשמו את מה שראו עיניהם ובכיתות העלו זאת גם על המחשב. תלמידים אחרים במגמה ציירו ועיצבו מיצגים סביב נושא האדם ועולמו.

בשנת הלימודים תשע"ו התרכזו התלמידים בציור פרטים אדריכליים : ידית של תריס, סורג של בית, טיח שהתקלף וחשף את לבני-הכורכר ומוטיבים דומים. בשנת הלימודים הבאה, יועתקו כמה מן הציורים האופייניים על גבי אריח קרמיקה והם יודבקו בשכונת מגדל, כל ציור על האתר המתואר בו. קבוצה אחרת תספר את סיפורה של שכונה משכונות העיר ותעצב גלית דואר צבעונית המאפיינת אותה. התלמידים שנחשפים לעברה המפואר של העיר, אם באמצעות פעילות שימור, אם בהאזנה ותייעוד סיפורם של האישים שעיצבו את העיר ובין אם הם נחשפים לעיניהם נופיה העירוניים ומרחבי הטבע הייחודיים של העיר ומשמרים אותם. מטבע הדברים, הנערים והנערות חושפים את התרשמויותיהם בפני הוריהם ומעגל התושבים הנחשפים ליופייה ולמורשתה של העיר מתרחב והולך.

על כך ברכה לתלמידים ולמוריהם ותודות לדפנה ביטון, מנהלת המחלקה להתנדבות נוער בעירייה המלווה את המיזם מראשיתו.

ד"ר אבי ששון וגד סובול

כאב השכול